

ВІДГУК

*офіційного опонента, кандидати психологічних наук, доцентки,
завідувачки кафедри сімейної та спеціальної педагогіки і психології
Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний
університет імені К.Д. Ушинського Бабчук Олени Григоріївни
на дисертацію Колісник Марини Ігорівни на тему: «Дивергентне
мислення у системі формування професійно важливих якостей
майбутніх психологів», поданої до захисту на здобуття ступеня
доктора філософії за спеціальністю 053 Психологія
галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки*

Актуальність теми. Сучасне українське суспільство переживає глибокі соціальні, економічні та культурні трансформації, що породжують нові виклики й підвищують вимоги до професійної діяльності психологів. Ускладнення людських взаємин, психологічні наслідки воєнних дій, відчуття стресу та невизначеності зумовлюють необхідність не лише ґрунтовної теоретичної підготовки, а й уміння діяти творчо, нестандартно, адаптивно. У цьому контексті особливої ваги набуває дивергентне мислення як базова складова креативності та ключова професійно значуща якість майбутнього психолога.

Проблема формування професійно важливих якостей завжди була в центрі уваги психолого-педагогічної науки. Водночас традиційні підходи у підготовці психологів здебільшого зосереджені на розвитку репродуктивних навичок – засвоєнні теорій, опануванні стандартних діагностичних методик, застосуванні типових схем психологічної допомоги. Попри важливість цих умінь, вони є недостатніми в умовах швидкоплинних соціальних змін. Адже нетипові життєві ситуації клієнтів часто потребують не стандартних, а оригінальних і гнучких рішень. Дивергентне мислення передбачає здатність продукувати численні, нестандартні ідеї, швидко та гнучко реагувати на

проблемні завдання, знаходити оригінальні варіанти їхнього вирішення. Воно тісно пов'язане з такими професійно важливими якостями, як емпатія (уміння бачити ситуацію з різних ракурсів), інтуїція (здатність встановлювати неочевидні зв'язки між явищами) та творча адаптивність (готовність винаходити нові підходи у відповідь на зміни). Психолог, що володіє дивергентним мисленням, здатний не лише здійснювати діагностику, а й індивідуалізувати психологічну допомогу, створюючи унікальні інтервенції відповідно до потреб конкретного клієнта.

Таким чином, актуальність дослідження зумовлена зростаючим суспільним запитом на фахівців-психологів, які володіють креативним потенціалом, здатні до гнучкої та нестандартної діяльності в умовах соціальної нестабільності та ускладнення психологічних проблем.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, їх вірогідність. Структура дисертаційної роботи Колісник Марини Ігорівни характеризується логічністю та послідовністю, обумовлена завданнями та підпорядкована меті дослідження. Мета дослідження, яку окреслила дисертантка, повною мірою відображає сутність роботи та полягає у теоретичному обґрунтуванні та емпіричному дослідженні дивергентного мислення у системі формування професійно важливих якостей майбутніх психологів.

Достовірність результатів дослідження забезпечується тим, що вони отримані авторкою у процесі використання загальнонаукових та спеціальних методів пізнання. Серед використаних у роботі методів дослідження доцільно зазначити: концептуальні положення загальнопсихологічних підходів, теоретичні положення про дивергентність і дивергентне мислення як форм творчого професійного мислення майбутніх психологів, роль дивергентного мислення у системі професійно важливих якостей особистості психолога-професіонала.

Наукові положення, сформульовані висновки до усіх розділів дисертації, а також загальні висновки по роботі мають наукове

обґрунтування. Представлені результати базуються на теоретичному підґрунті та впливають з логічної послідовності проведених досліджень, експериментальних підтверджень пропонованих методів та підходів.

Наукова новизна результатів дослідження є чітко вираженою, обґрунтованою та полягає у тому, що авторкою вперше операціоналізовано низку властивостей дивергентного мислення та показано його структуру у майбутніх психологів; визначено динаміку розвитку дивергентного мислення здобувачів-психологів із різною академічною успішністю у процесі навчання у вищій школі. Крім того розширено уявлення про дивергентне мислення як предиктор позитивної та активної професійної ідентичності та академічної успішності майбутніх психологів; можливості психологічного супроводу творчої навчально-професійної діяльності із урахуванням методів сприяння дивергентному мисленню; професіогенез психолога через виявлення динаміки розвитку властивостей дивергентного мислення; професійну ідентичність психолога, сформованість якої залежить від рівня розвитку дивергентного мислення. А також дістала подальшого розвитку система знань про психологічні засоби розвитку творчого професійного мислення та професійно важливих якостей майбутнього психолога.

Практичне значення одержаних результатів полягає у можливості їх використання практичними психологами закладів освіти, а також керівництвом і викладачами під час створення сприятливих умов для розвитку творчого мислення майбутніх психологів. Це стає можливим завдяки врахуванню встановлених закономірностей структури, динаміки та детермінації дивергентного мислення у процесі навчально-професійної підготовки. Матеріали дослідження та його результати можуть бути використані у викладанні дисциплін «Інноваційні технології у психології», «Тренінг особистісного та професійного зростання», «Психологія спілкування та тренінг комунікативної компетентності», «Психологія творчих здібностей», «Психологія професійної креативності», «Психологія вікового розвитку» та ін.

Основні результати дослідження впроваджено в навчальний процес Західноукраїнського національного університету, Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут» та Українського науково-методичного центру практичної психології і соціальної роботи НАПН України.

Повнота викладення матеріалу дисертації у наукових публікаціях. Основні результати дослідження викладені у 9 наукових працях, з яких: 4 статті у наукових фахових виданнях України, 5 праць апробаційного характеру. Основні положення та результати дисертації обговорювалися на міжнародних та всеукраїнських конференціях.

Зміст дисертації та відповідність встановленим вимогам. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Зміст дисертації відповідає поставленим меті та завданням дослідження, характеризується повнотою викладення, структурною логічністю та завершеністю. Отже, повною мірою дотримано традиційну структуру дисертаційної роботи.

У вступі обґрунтовано актуальність обраної теми дослідження, визначено її зв'язок із науковими програмами, планами та тематиками. Сформульовано мету й завдання роботи, окреслено наукову новизну одержаних результатів та їхнє практичне значення. Подано перелік наукових праць автора, зокрема з уточненням особистого внеску в публікаціях, підготовлених у співавторстві. Висвітлено відомості щодо впровадження результатів дослідження в освітньо-науковий процес закладів вищої освіти та діяльність наукових установ, що підтверджує значущість отриманих напрацювань. Окрім цього, наведено характеристику структури та обсягу дисертаційної роботи.

У першому розділі *«Теоретичні засади вивчення дивергентності як форми творчого професійного мислення майбутнього психолога»* на теоретико-методологічному рівні здійснено аналіз поняття дивергентного мислення у психології. Виокремлено дивергентність як базову основу

творчого професійного мислення майбутнього фахівця та конкретизовано її місце в системі професійно важливих якостей і гнучких навичок психолога-практика. Здійснений теоретичний аналіз підтверджує наукову ерудицію автора, глибоке розуміння сутності досліджуваної проблеми та здатність до її системного розгляду.

Другий розділ *«Дивергентне мислення у системі професійно важливих якостей та здатностей майбутніх психологів»* присвячений опису організації та методів дослідження дивергентного мислення майбутніх психологів, містить психологічну характеристику дивергентного мислення, деталізує властивості творчого дивергентного мислення (образність, фантастичність, іррелевантність та інтуїтивність), операції (дискретність, інверсивність, гнучкість, регулятивність, швидкість, оригінальність, гнучкість, точність), і особливості перебігу креативних реакцій (альтернативність, допитливість, рефлексивність, інноваційність, тощо) дивергентного мислення майбутніх психологів.

Заслуговує на увагу проведений кластерний аналіз, оскільки він дозволяє виявити закономірності розвитку дивергентного мислення здобувачів-психологів та забезпечує надійне статистичне розділення на природні групи. Методом К-середніх було виокремлено три рівні розвитку дивергентного мислення здобувачів-психологів: низький, середній та високий. Низький рівень характеризується низькими показниками більшості властивостей і операцій дивергентного мислення, при цьому середні значення спостерігаються у рефлексивності, інноваційності, толерантності до невизначеності, системності та критичності. Середній рівень відзначається високими показниками основних властивостей і операцій, а середні – точності, деталізованості та додаткових якостей. Високий рівень включає найвищі показники майже всіх властивостей і операцій дивергентного мислення при збереженні середніх значень рефлексивності, інноваційності, толерантності до невизначеності, системності та критичності. Встановлено, що серед досліджуваних переважають особи із

середнім рівнем розвитку дивергентного мислення, що підкреслює практичну значущість результатів для цілеспрямованого розвитку професійно важливих якостей майбутніх психологів.

У третьому розділі *«Програма розвитку дивергентного мислення як професійно важливої якості майбутніх психологів»* представлено психотехнології формування та розвитку дивергентного мислення особистості. Розкрито зміст авторського тренінгу, спрямованого на розвиток дивергентного мислення майбутніх психологів, а також здійснено експериментальну перевірку ефективності запропонованої програми. Такий підхід імпонує, оскільки поєднує теоретичну обґрунтованість із практичною спрямованістю, дозволяючи не лише системно розвивати творчі професійні якості студентів, а й оцінювати результативність застосованих методик на основі емпіричних даних.

Логічним завершенням дисертаційного дослідження є обґрунтовані висновки, що відповідають поставленим завданням та меті дослідження і роблять внесок у розробку теорії та практики психологічної науки.

Зауваження та дискусійні положення щодо змісту дисертації. Не заперечуючи важливість наукових положень та висновків, необхідно зазначити такі зауваження і побажання:

1. В теоретичному розділі здійснено ґрунтовний аналіз проблеми дивергентного мислення як основи формування професійно важливих якостей психолога. Водночас, на нашу думку, доцільно було б конкретизувати окремі дефініції таких понять, як «дивергентне мислення», «дивергенція», «дивергентне творче мислення», «професійне творче мислення», що сприяло б більш чіткому впорядкуванню та розумінню понятійно-категорійного апарату досліджуваної проблеми.

2. Другий розділ дисертації дещо перенасичений підрозділами та їх частинами, що порушує співмірність із першим і третім розділом.

3. Представлена у третьому розділі авторська програма розвитку властивостей дивергентного мислення була організована у вигляді тренінгу,

кожне заняття якого було присвячено розвитку окремої властивості дивергентного мислення: релятивності, симптомокомплексу «образність – фантастичність – іррелевантність», дискретності, образної адаптивної гнучкості та семантичної гнукості, інверсивності, швидкості, оригінальності, точності і деталізованості, альтернативності, допитливості, рефлексивності, інноваційності, толерантності до невизначеності, системності та критичності. Це повною мірою відображає вимоги до створення та апробації даної програми, але не зовсім чітко сформульовані рекомендації щодо специфіки її застосування.

Однак висловлені зауваження та побажання аж ніяк не знижують загальної позитивної оцінки дисертаційної роботи, яка є завершеним, самостійним дослідженням та містить нові науково обґрунтовані результати.

Загальний висновок. Дисертаційна робота Колісник Марини Ігорівни на тему «Дивергентне мислення у системі формування професійно важливих якостей майбутніх психологів» є самостійним, завершеним дослідженням, має очевидну наукову новизну і практичну значущість, відповідає вимогам Постанови Кабінету Міністрів України «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 44 від 12 січня 2022 року, а її авторка заслуговує на присудження їй ступеня доктора філософії у галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки за спеціальністю 053 Психологія.

Офіційний опонент:

завідувачка кафедри сімейної та
спеціальної педагогіки і психології
Державного закладу «Південноукраїнський
національний педагогічний
університет імені К.Д. Ушинського»,
кандидатка психологічних наук, доцентка

Олена БАБЧУК